

De Dødes Haver – Den moderne storbykirkegård
Anne-Louise Sommer: De Dødes Haver – Den moderne storbykirkegård. Syddansk Universitetsforlag, 2003. 296 s., ill. 298 kr fra Syddansk Universitetsforlag, 225 kr. for medlemmer af DL ekskl. forsendelse fra press@forlag.sdu.dk

En spændende og vidtfavnende rejse i kirkegårdskulturens landskaber kan man kalde det værk, som er genstand for denne anmeldelse. Forfatteren Anne-Louise Sommer har som forsker beskæftiget sig med emnet i mange år. Hun var en af arrangørerne af et seminar om Dødens Rum på Humanistisk Forskningscenter i 1996. I dag er hun lektor på Århus Universitetet, redaktør af Foreningen for Kirkegårdskulturs Årskrift, foredragsholder m.m.

Den rejse, vi bliver taget med på, er en rejse i tid og rum. Konkret er det tiden fra antikken til i dag med hovedvægt på de sidste 200 år, hvor det moderne samfund udvikler sig. Det abstrakte rum, der undersøges, er den vestlige kulturkreds og dens udtryksformer i Europa og langs den nordamerikanske østkyst. Vi indføres i, hvordan det moderne industrialiserede samfund har formuleret sig idéhistorisk og kunsthistorisk og spejlet sig i begravelseskultur og kirkegårdsanlæg.

Forfatteren beretter om, hvordan industrialiseringen og byernes vækst betød trange forhold omkring kirkerne med de alt for små bykirkegårde. Samtidig vandt en større viden om sundhed og smittefare frem, og en ny selvforståelse og naturopfattelse kom til at

præge udviklingen. Fra slutningen af 1700-tallet ændrede opfattelsen af døden sig fra udelukkende at være et gejsteligt anliggende til at blive en del af den verdslige verden. Det gjorde det muligt at adskille kirke og kirkegård, og mange kirkegårde blev derfor i 1800-tallet anlagt som assistenskirkegårde i byernes udkant. Hermed løste man et praktisk problem og synliggjorde desuden et ændret forhold til døden, der i det moderne samfunds barndom også byggede på modstand mod kirkens magt.

Adskillelsen af kirke og kirkegård betød nye muligheder for at forme begravelsespladsen. Anne-Louise Sommer beskriver, hvordan det ændrede forhold til naturen med udgangspunkt i antikkens natursværmerier er baggrund for romantiske anlæg og nye gravskikke. Den første romantiske kirkegård er Père Lachaise i Paris. Den blev indviet i 1804 og blev derefter et forbillede for nye kirkegårde i England og USA. Her blev etableret meget store landskabelige anlæg udformet som parker med antikke monumenter og landskabselementer, hvis hensigt det var at betage den besøgende og fortrænge de dystre tanker og dødens ubehagelige kendsgerninger.

Også i Danmark fik vi landskabelige kirkegårdsanlæg f.eks. i Odense og Ringsted, men den romantiske periodes største indflydelse knytter sig til den lille skala. Til gravminderne og det grønne gravsted, som efterhånden udviklede sig til gravstedshaverne på den kirkegård, vi i dag kalder – de dødes have.

Forslaget til 'den eviges hviles mark' med slyngede stier, spredte træer og gravmæler i Paris er inspireret af den uformelle engelske have og udfærdiget af franskmændene Molino i 1799. Illustrationer fra bogen

• Proposal for "the fields of eternal rest" with winding paths, spread trees and gravestones in Paris was inspired by the informal English gardens, and designed by Frenchman, Molino in 1799.

Illustrations from the book

Omkring 1800 skete en stor ændring i udviklingen af kirkegårde. Inspirationen fra havekunsten er tydelig, og Père Lachaise kirkegården indvies i 1804 som den første gennemført landskabeligt anlagte kirkegård. Père Lachaise, stik af A. Bayot ca. 1850

• Around 1800, major changes occurred in the development of cemeteries. The garden art inspiration is clearly evident, and Père Lachaise Cemetery was consecrated in 1804 as the first, completely landscaped cemetery. Père Lachaise, engraving by A. Bayot ca. 1850

Omkring 1830 ændres den engelske storbykirkegård såsom Kensal Green (th.), mod havekirkegård, mens den amerikanske pendant har et storslået landskab som forbillede, bl.a. Mount Auburn nær Boston (midte)

• About 1830, the English city cemeteries, like Kensal Green (right), were altered in to garden cemeteries, while the American counterpart had a grand landscape as its inspiration, such as Mount Auburn near Boston (middle)

I de danske anlæg finder den rationelle og veldefinerede brug og det følelsesfulde udtryk sammen i en fysisk form. Forening af det rationelle og det følelsesmæssige er kirkegårdens opgave. Forfatteren redegør for kompleksiteten i kirkegårdsanlæggene inden for hele det brede spekter, der rækker fra metafysiske forhold til praktiske detaljer. Kirkegården skal kunne det hele. I det metafysiske ligger forståelsen for den tiltrækningskraft kirkegårde udøver på mange moderne mennesker, som kommer på kirkegården for at møde det irrationelle element i vores rationelle samfund og blive konfronteret med paradokserne i det moderne liv.

De arkitektoniske problemer i udformningen af moderne kirkegårdsanlæg blev grundigt analyseret af G.N. Brandt i 1920'erne og førte til princippet om leddeling – som ses praktiseret i kirkegårdsanlæg fra 1930'erne og 1940'erne. Anne-Louise Sommer udlægger det sådan, at vi i organisationernes århundrede løser kirkegårdens formproblemer ved at organisere gravene. Det afspejler, siger hun, et nøgternt og logisk præget forhold til døden, hvor alt overflødigt er rensat væk. Lighedsprincippet i den socialdemokratiske ideologi afspejler sig i de stærkt forenklede anlæg og kommer meget smukt og markant til udtryk i krigsgravpladserne fra de to verdenskrige. Anonymiteten og antiindividualiseringen æstetiseres efterfølgende i de moderne parkkirkegårde, der anlægges fra 1950'erne og frem.

Men på mange danske kirkegårde fra 1900-tallet ses byens uniformering og anonymisering genspejlet i

ensartede stereotyper. Den totale fortrængning af det individuelle liv og døden kommer klart til udtryk i de anonyme fællesgrav, der bliver almindelige i Danmark i 1950'erne og 1960'erne, hvor den individuelle gravplads forsvinder. Dermed er man nået til vejs ende, hvor noget nyt kan opstå.

Bogen er spændende læsning for den, der vil forstå sammenhængen mellem samfundets politisk-ideologiske grundlag og landskabsarkitektens formmæssige muligheder. Anne-Louise Sommers indføring i dette samspil bygger på stor viden og indsigt, som formidles i et smukt sprog og med dejlige billeder. Hun giver også et bud på et helt aktuelt udtryk, som hun beskriver som hjemliggørelsen af gravstedet med henvisning til de meget personlige udtryk, vi finder på nye gravsteder, hvor hjemmets udsmykning og sprog overføres til kirkegården. Det private gøres til en del af det offentlige rum, som vi ser det i bybilledet – således også på kirkegården. Hjemliggørelsen spejler nutiden, hvor hjemmets indretning og udstyr prioriteres højt og griber samtidig tilbage til tidligere tider, hvor de døde fik husgeråd og ejendele med sig til den sidste rejse.

Susanne Guldager

I La Cambe, Frankrig, indviet 1961, ligger mere end 20.000 tyske soldater. På begravelsespladsen markeres de faldne soldater ved små keramiske tavler nedlagt i græsset med to navne på hver. Den centrale høj er monument over savnede. De groft tilhugne malteserkors i basaltsten er samlet i fem og fem på sletten og har stor stofflig karakter

• At La Cambe, France, consecrated in 1961, lie the bodies of more than 20,000 German soldiers. At the burial site, the fallen soldiers are marked by small ceramic tablets laid in the grass with two names on each. The central mound is a monument to the missing. The roughly hewn Maltese crosses in basalt are gathered in groups of five on the field, and have a great textural character